

Прайд Ю. Ф.

ЗАВДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ЯК НАУКИ І НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Сучасний розвиток науки характеризується, з одного боку, процесом диференціації наукових знань, з другого — інтеграцією, взаємопроникненням одних галузей знань в інші, що сприяє виникненню стикових наук. Щодо того чи може юридична наука займатися стиковими проблемами, які є предметом, скажімо, юриспруденції та психології, юриспруденції та соціології і т. д., то думки учених розходяться. Іноді вони зовсім полярні. Зокрема, Шебанов А.Ф. категорично виступає проти захоплення юристів проблемами, що виходять за межі вчення про державу та право й торкаються питань філософії, соціології, політології та інших наук [1, с. 121]. Керимов Д.А., навпаки, вважає за необхідне вихід юридичної науки за традиційні межі дослідження держави і права, стверджуючи, що включення окремих аспектів інших наук "у себе" для юриспруденції не недолік, а благо, свідчення її активної участі в комплексному розв'язанні практичних проблем [2, с. 36]. І все ж у більшості учених немає найменших сумнівів щодо існування стикових наук, якими є більшою чи меншою мірою визнані сьогодні філософія права, юридична психологія, юридична соціологія.

Інакше обстоїть справа з юридичною лінгвістикою. На сьогодні ще відсутня єдина, чітка, обґрунтована думка про самостійність юридичної лінгвістики як науки взагалі, про її об'єкт і предмет дослідження, і навіть про те, юридична це наука чи лінгвістична. З теорії юридичної лінгвістики поки що не опубліковано жодного монографічного дослідження, достатньо не опрацьована методика використання її в практичній діяльності. Правда, заради об'єктивності треба відзначити, що в останні п'ять років в Україні помітно зріс інтерес науковців до юридичної лінгвістики, про що свідчить низка публікацій з її проблематики як фахівців-правників, так і фахівців-філологів [3].

У жовтні 2000 р. захистив кандидатську дисертацію на тему "Мова як фактор правоутворення та законотворення" Кравченко С.П. [4]. Це перша з відомих нам дисертаційних робіт, написана на стиці юриспруденції й лінгвістики, а точніше, з юридичної лінгвістики. Оскільки така спеціальність не значиться в переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук Україні, то Кравченкові С.П. присуджено науковий ступінь кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Якщо ж вести мову про юридичну лінгвістику як про окрему наукову спеціальність, то виникає закономірне запитання: "До якої галузі науки, філологічної чи юридичної, її відносити?" На нашу думку, за аналогією до спеціальностей

04.00.19 - економічна геологія, що належить до галузі геологічних наук, 19.00.06 - юридична психологія, що належить до галузі психологічних наук, 22.00.04 - економічна соціологія, що належить до галузі соціологічних наук, та ін. юридичну лінгвістику слід віднести до галузі філологічних наук.

З якої галузі науки слід присуджувати науковий ступінь за спеціальністю юридична лінгвістика? Знову вдаємося до переліку спеціальностей, за якими проводиться захист кандидатських та докторських дисертацій в Україні. Цей інструктивний циркуляр передбачає присудження наукових ступенів з двох і більше галузей науки, як от: зі спеціальності 04.00.22 - геофізика - геологічних і фізико-математичних наук, зі спеціальності 09.00.07 - етика - філософських, історичних і соціологічних наук, зі спеціальності 21.07.02 - розвідувальна діяльність органів державної безпеки - фізико-математичних, технічних, юридичних, психологічних, військових, соціологічних, політичних наук. Що стосується стикових з юриспруденцією наук, то поки що в Україні присуджуються наукові ступені лише зі спеціальностей 12.00.12 - філософія права, 19.00.06 - юридична психологія відповідно юридичних і філософських та юридичних і психологічних наук. Аналогічно пропонується присуджувати науковий ступінь кандидата і доктора філологічних або ж юридичних наук зі спеціальності "юридична лінгвістика", залежно від того, яким аспектам - лінгвістичного чи юридичного характеру - надається перевага.

Висловлені міркування - прожекти на майбутнє, а як бути зараз? До офіційного затвердження ВАК України юридичної лінгвістики як окремої наукової спеціальності пропонується продовжити практику присудження наукових ступенів кандидата і доктора філологічних зі спеціальності 10.02.01 - українська мова або ж юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень залежно від того, розв'язанню яких проблем, лінгвістичних чи юридичних, присвячена робота.

Кілька слів про предмет юридичної лінгвістики. Визначення предмета наук, що свиникають і розвиваються на етиці з іншими науками, неможливе без урахування предметів цих наук. Тому при визначенні предмета юридичної лінгвістики необхідно брати до уваги, крім предмета лінгвістики, і предмет юриспруденції. Якщо предметом лінгвістики є вчення про мову, її сутність, будову, функціонування та розвиток, предметом юриспруденції - вчення про державу та право, то предметом юридичної лінгвістики, на наш погляд, вивчення ролі та функцій мови і мовлення в юрисдикційному процесі як у синхронному, так і в діахронному планах.

Визначивши предмет юридичної лінгвістики, потрібно чітко окреслити і її завдання. Серед найважливіших із них, думаємо, слід назвати такі: 1) опрацювання методологічних засад юридичної лінгвістики як окремої галузі знань; 2) адаптування і трансформування для юридичної лінгвістики методів, розроблених іншими юридичними й лінгвістичними науками; 3) вивчення правових питань мови в історичному аспекті; 4) розробка лінгвістичних засад проведення фоноскопичних досліджень; 5) удосконалення методики проведення лінгвістичної експертизи проектів законів, указів, постанов тощо; 6) унормування термінології мови юридичної науки та ін.

Треба зауважити, що поряд із завданнями постійними, пов'язаними з загальними закономірностями розвитку юридичної лінгвістики як науки, можуть ставитися тимчасові завдання, зумовлені якимось конкретними обставинами (наприклад, замовленням юридичної практики на проведення експертизи мовлення особи, що підозрюється у вчиненні злочину і под.).

Концепція розвитку юридичної освіти в Україні передбачає підготовку висококваліфікованих юридичних кадрів, здатних до активної, творчої участі в державно-правовому житті, які володіють політичною, правовою і, що надзвичайно важливо, належною мовною культурою. Зрозуміло, що суддям, прокурорам, слідчим, адвокатам треба найперше добре знати те, що має значення для розв'язання різноманітних юридичних справ, тобто зміст конкретних законів, порядок здійснення юридичних процедур тощо. При цьому слід постійно пам'ятати і про те, що вузькопрофесійна підготовка не лише збіднює інтелектуальний потенціал фахівця-юриста, але й не відповідає характеру його професійної діяльності як соціально-публічної. Тому не можна не погодитися з висновком Артикуци Н.В., яка стверджує, що "навіть чи в якомусь іншому виді писемного (тай усного, - доповнення Ю.П.) мовлення зовнішня форма висловлення має таке велике, а часом і доленосне значення (у житті окремої людини і держави в цілому), як у юриспруденції" [5, с. 58].

Удосконалення підготовки фахівців-юристів у вищих навчальних закладах, що перебувають у підпорядкуванні як Міністерства освіти та науки України, так і окремих відомств, потребує негайного введення в навчальні плани ґрунтового курсу "Юридична лінгвістика", якому, на нашу думку, обов'язково має передувати пропедевтичний практичний курс української мови.

Головне завдання практичного курсу української мови - удосконалити навички правильного використання мовних засобів залежно від мети висловлювання і в суворій відповідності з нині діючими нормами української літературної мови, що дасть можливість підвищити рівень культури усного й писемного мовлення майбутніх працівників правоохоронних та судових органів.

Тут видається нам за доцільне зробити невеликий екскурс у недалеке минуле. Ще в лютому 1990 р. Рада навчально-методичного об'єднання з української та російської мов і літератур та слов'янської філології при Міністерстві вищої та середньої спеціальної освіти УРСР, "відповідно до прийнятих рішень щодо функціонування української мови в республіці та Закону про мови" [6, с. 3], переглянула програми й навчальні плани вузів. Для студентів вузів тодішньої УРСР вводився курс сучасної української літературної мови. Безумовно, такі рішення були потрібними і своєчасними, але більшою мірою були розраховані на найближчі 6-8 років, бо вивчення української мови в школі ставало обов'язковим. Отже, в перспективі сама собою зникала потреба поділу на групи за складністю, але залишалася актуальною проблема удосконалення навичок усного та писемного мовлення. Однак тодішнє освітянське міністерство, глибоко не вивчивши мовної ситуації в державі, проявляє поспішність при прийнятті нових рішень з цього архіважливого питання. Так, у лютому 1995 р. кафедра українознавства Інституту системних досліджень Міністерства освіти України схвалює програму курсу

"Ділова українська мова" [7], яким замінює вкрай необхідний практичний курс української мови. Цим циркуляром передбачається і скорочення в два з лишком рази (до 54 годин) кількості годин на вивчення нової дисципліни.

Об'єктивно оцінюючи ситуацію, треба констатувати, що не можна знімати з порядку денного проблему володіння державною мовою й сьогодні, коли минуло десять років з дня проголошення незалежності нашої держави, адже ні для кого не секрет, що в Україні зроблено далеко не все, щоб українська мова стала справді державною. Багато ще треба зробити для того, щоб вона в найближчому майбутньому зайняла належне місце в усіх сферах українського суспільства, щоб молода українська інтелігенція, яка сьогодні формується на студентській лаві, вільно володіла мовою держави, в якій живе, навчається і працюватиме.

Таким чином, практичний курс української мови має стати, на нашу думку, підготовчим етапом, прологом до вивчення курсу юридичної лінгвістики. Окремі пропозиції щодо змісту цього курсу, правда не користуючись терміном **юридична лінгвістика**, вносить Артикуца Н.В. Вона пропонує розробити спеціальні лінгвістичні курси для студентів-правників "Основи правничої мови", "Українська юридична термінологія", "Мова права", "Мова закону і проблеми законодавчої стилістики", "Основи правотворчості і законодавчої техніки", "Культура професійного мовлення юриста і викладача права", "Укладання і редагування правничих текстів", "Судове ораторське мистецтво", введення яких у програму вищої школи сприяло б підвищенню рівня усного і писемного мовлення майбутніх юристів [5, с. 59].

Чимало уваги мовній підготовці майбутніх правоохоронців приділяється в Національній академії внутрішніх справ України. На початковому етапі викладається курс "Ділової української мови", потім - курс "Риторики", а на заключному етапі - курс "Юридичного документування". "Разом з тим, - зауважує в одній із своїх праць Юрчук О.Ф., - звернення до світового досвіду свідчить, що наша система юридичної освіти ще не на належному рівні приділяє увагу мовним аспектам професійної діяльності. — Для отримання диплома правника [в США] необхідно скласти іспити не менше, як із 6 дисциплін [мовознавчого] циклу. Приблизно така ж система діє у Великій Британії. У Швеції, де функціонує дві державні мови, протягом трьох років майбутні правознавці вивчають курс "Юридичне мовлення" в двох варіантах - французькому і німецькому, причому обидва обов'язкові" [8, с. 283]. Тай наші російські колеги дещо випереджають нас у плані мовної підготовки правознавця [9].

Які ж основні завдання юридичної лінгвістики як навчальної дисципліни? Серед найважливіших, думаємо, слід назвати такі: 1) опанування методикою складання та редагування правничих текстів; 2) вивчення методики проведення лінгвістичної експертизи законопроектів; 3) оволодіння основами законодавчої техніки; 4) опанування методикою проведення фоноскопичних досліджень; 5) вивчення особливостей ораторського мистецтва суддів, прокурорів, адвокатів та інших працівників правничих інституцій; 6) робота над підвищенням культури усного та писемного мовлення працівників правничих інституцій та ін.

Нами окреслені тільки в найзагальнішому вигляді завдання, що стоять перед юридичною лінгвістикою як наукою і навчальною дисципліною. Вони, звичайно, набагато різноманітніші, і ще більше їх виникатиме в процесі подальшого розвитку цієї науки, який зумовлюватиметься як постановкою нових завдань, що виникатимуть у практичній діяльності правоохоронних та судових органів, так і в процесі використання рекомендацій і пропозицій, розроблених юридичною лінгвістикою.

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що в сучасних умовах юридична лінгвістика набуває особливого суспільного звучання, беручи разом з юридичними науками участь у розв'язанні корінних питань теорії і практики державно-правового розвитку. Мовну підготовку слід розглядати як обов'язковий елемент професійної підготовки правознавця, а тому не виникає найменшого сумніву щодо введення фундаментального курсу "Юридична лінгвістика" в навчальні програми вищих навчальних закладів, які готують фахівців-юристів.

Список літератури

1. Шебанов А.Ф. Повышение творческой роли права - важное направление общетеоретических исследований // Актуальные проблемы теории социалистического государства и права. - М., 1974.
2. Керимов Д.А. Общая теория государства и права: Предмет, структура, функции. - М., 1977. - 355 с.
3. Див., наприклад: Демченко Т., Філіпчук І. Українська мова - правові проблеми // Право України. 1996. - № 7. - С. 47-50; Копиленко О. Мовні проблеми в українській політичній думці та законодавстві 1917 - 1920 рр. // Право України. - 1998. - № 9. - С. 44-48; Юрчук О.Ф. Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим) // Вісник Університету внутрішніх справ. - 1999. - Вип. 7. - Ч. 1. - С. 159-162; Артикуца Н.В. Термінологічно-правовий фонд української мови: проблеми методології дослідження // Система і структура східнослов'янських мов: Міжкаф. зб. наук. праць. - К., 1999. - С. 164-187; Харитонов Є., Підпригора О. Деякі міркування з приводу нормотворчості // Право України. - 2000. - № 8. - С. 81-84; Дадерко Л. Культура і стиль обвинувальної промови прокурора // Право України. - 2000. - № 11. - С. 134-138; Литвин Т. Можливості судово-лінгвістичної експертизи на початку XXI ст. // Право України. - 2001. - № 1. - С. 110-113; Прадід Ю.Ф. Юридична лінгвістика як окрема галузь знань // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. - 2001. - № 3. - С. 246-255; Прадід Ю.Ф. Юридична лінгвістика - нова наукова спеціальність // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. - 2001. - № 2. - С. 135-145 та ін.
4. Кравченко С.П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Одеса, 2000. - 20 с.
5. Артикуца Н. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права // Право України. - 1997. - № 12. - С. 58-60.
6. Програма й методичні рекомендації з української мови для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів України. - К., 1990. - 150 с.
7. Ділова українська мова: Програма курсу для студентів гуманітарних факультетів вузів України. - К., 1996. - 310 с.
8. Юрчук О.Ф. Мовна компетенція правника: необхідність і межі // Система і структура східнослов'янських мов: Міжкаф. зб. наук. праць. - К., 1999. - С. 278-284.
9. Ивакина Н.Н. Профессиональная речь юриста: Учеб. пособие. - М., 1997. - 120 с.